AUI, secţiunea III e, Lingvistică, tomul LVIII, 2012

Un miscelaneu de cronici moldovenești de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea

Vasile D. ȚÂRA

Universitatea de Vest, Timişoara

Manuscrisul miscelaneu, ajuns în colecțiile Bibliotecii Centrale Universitare „Eugen Todoran" din Timișoara în anul 2003, este o compilație de cronici, care conține fragmente ample din letopisețele cronicarilor moldoveni Nicolae Costin, Grigore Ureche și Miron Costin, așezate în această ordine. Alcătuit după modelul scrierilor românești de același fel din secolul al XVIII-lea, textul este, de fapt, o istorie a Moldovei, întocmită conform principiului cronologic, de la originile omenirii pînă în anul 1653.

Este posibil ca acest manuscris să fie una dintre cele trei copii făcute de Ștefan Stîrce după o compilație de cronici similară, transcrisă de Gligoraș sin Vasilie Uricariul în anul 1726[1], unde, pe fila 208v, se găsește însemnarea: „Di pe acest letopisăț am scris eu trei letopisățâ în zilele luminatului și preaînălțat domnu, mărie sa Alexandru Ioan Mavrocordat voevod. 1786, avgust 4. Ștefan Stîrce"[2]. Comparînd textul de la Timișoara cu manuscrisele nr. 115, 240 și 338 de la Biblioteca Academiei Române, am constatat că sînt foarte asemănătoare, ceea ce înseamnă că fac parte din aceeași familie de copii ale cronicilor moldovenești transcrise în epoca veche[3]. Asemănarea cu Ms. nr. 338,care conține aceeași compilație de cronici, făcută de Ștefan Stîrce în anul 1784[4], merge pînă la reproducerea aproape identică a textului, respectîndu-se numerotarea capitolelor și a zacealelor, chiar și atunci cînd acestea sînt scrise greșit, precum și notarea cu cerneală roșie a unor propoziții, cuvinte sau slove. Cu excepția predosloviei scrise de Nicolae Costin și a ultimelor șase capitole din letopisețul lui Miron Costin, care nu se găsesc în manuscrisul de la BCUT, celelalte fragmente de cronici sînt reproduse integral, iar varianta literară în care a fost scris textul este, în mare, aceeași în ambele copii. Abaterile de la litera textului sînt rare și se înscriu în rutina curentă a scribilor din epoca veche, adică apar

[1] Ms. nr. 115, fila 207.

[2] În același loc se afla și inscripția: „Di pe acest leatopisăț am scris și eu un leatopisăț, în zilele prealuminatului și preaînălțat domn, măriia sa Constandin Alexandru Moruz voevod. 1803, săptemvrie 20. Antohi Sion". Una dintre copiile făcute de Ștefan Stîrce, datată 1784, și manuscrisul transcris de Antohi Sion în 1803 se păstrează la Biblioteca Academiei Române: Ms. nr. 338 și, respectiv, Ms. nr. 240; vezi și Ștrempel, 1978, p.39.

[3]Ioan Șt. Petre, în monografia *Nicolae Costin. Vieața și opera* (București, Tiparul Românesc, s.a.), p. 84, a inclus aceste două texte în *Grupa C* a manuscriselor cronicii lui Nicolae Costin, care descind, împreună cu alte patru copii făcute de alți scribi, din Ms. nr. 115.

[4] Vezi infra, nota 13.

BDD-A1659 © 2012 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:54:45 UTC)

cîteva greşeli de scriere şi lacune, cîteodată corectate sau completate marginal, sînt înlocuite unele cuvinte cu sinonime, probabil mai familiare copistului, iar uneori sînt preferate anumite forme flexionare, devenite mai uzuale spre sfîrşitul secolului al XVIII-lea etc.

Manuscrisul aflat la BCUT este un volum in-folio, format 30 x 20 cm., care conţine 268 de file, adică, într-o numerotare recentă, 536 de pagini[5].

Scrierea, făcută de trei mîini, este cursivă, îngrijită şi lizibilă. Titlurile capitolelor şi ale unor subcapitolelor, majusculele iniţiale, de regulă ornamentate, precum şi alte slove majuscule, cifre şi cuvinte din text sînt scrise cu cerneală roşie, slova ⱥ , cu care începe cronica lui Nicolae Costin, linia verticală din partea dreaptă a frontispiciului de pe aceeaşi pagină şi pătratele din colţurile chenarelor foii de titlu sînt colorate cu albastru. În rest, celelalte frontispicii (p. 11, 119) şi motivele florale, făcute în peniţă, precum şi textul propriu-zis al cronicilor sînt reproduse grafic cu cerneală neagră.

După restaurarea sumară, executată în perioada modernă, se păstrează copertele originale, din carton îmbrăcat în piele vopsită maro, cu un chenar şi motive florale ştanţate. Manuscrisul a fost recompactat fără modificări, cu excepţia unor file deteriorate pe margini sau păstrate fragmentar, care au fost restaurate, iar foaia de titlu, cu care ar fi trebuit să se deschidă volumul, a fost aşezată după cuprins.

Textul începe cu sumarul: *Capetele ce s-au scris în cartea aceasta* (patru file nenumerotate; p. 1-7), urmează foaia de titlu (o filă nenumerotată; p. 9, vezi anexa nr. 1), prima parte a *Letopiseţului Ţării Moldovei* de Nicolae Costin: *Pentru zidirea lumii şi pentru împărţirea limbilor şi pentru niamurile oamenilor şi descălecarè ţărilor şi pentru niamul moldovènilor şi a muntènilor de unde să tragè şi de cine sînt aduşi prè acèste locuri*, pînă la domnia lui Dragoş vodă, anul 1366 (p. 11-119) şi partea a doua a compilaţiei, de la domnia lui Dragoş vodă la domnia lui Vasile Lupu inclusiv, care cuprinde fragmente din cronicile lui Nicolae Costin, Grigore Ureche şi Miron Costin (p. 119-536).

Foaia de titlu reproduce, în cea mai mare parte, textul similar din manuscrisul de la 1726[6], schimbările cele mai importante vizînd numele persoanelor implicate în realizarea copiei şi al domnitorului în vremea căruia s-a făcut această lucrare : „ACESTŬ LÈTOPISĂŢI, acesta a Ţării Moldovii, de descălecatu şi întîiu de împăratul Rîmului cu rîmlenii şi pentru a doao descălecare de Dragoş vodă, l-au

[5] Întrucît numerotarea originală a filelor este imprecisă (v. infra), în continuare nu vom face trimitere la filă, ci la pagină.

[6] „Acest lètopiseţ a Ţărîi Moldovei de descălecatul şi întîi de Traian împăratul Rîmului cu rîmlènii şi pentru a doa descălecare de Dragoş vodă, l-au făcut, cu toată cheltuiala, Toader Costache 3 logofăt, în zilele prealuminatului şi înălţatului domn Io Mihai Racoviţă voevoda, în al unsprăzècele an a înălţatii domnii, la a triia domnie a mării sale, în anii de la zidirea lumii 7234, meseţa aprilii 25” (Ms. nr. 115, fila 2; vezi şi Crăciun - Ilieş, 1963, p.81; Ştrempel, 1978, p. 38-39).

BDD-A1659 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:54:45 UTC)

făcut, cu toată chieltuiala dum<n>ii sale Constantin vodă, Bănariul logofăt[7], în zilele preluminatului şi preînnălţatului domnŭ Ion Alexandru Costandin voivod, în al doile an a înălţimii domnii a mării sale, în anii de la Adam [nu se indică data, n.n.] , în anii de la zidire lumii, văleat [nu se menţionează anul, n.n.]" (p. 9; vezi anexa 1). Această pagină nu a fost redactată de unul dintre cei doi copişti care au transcris textul aflat la BCUT, ci de altcineva, care şi-a încercat condeiul pe spaţiul nescris al ultimei file din sumar (p. 7; vezi anex 2), făcînd un desen floral cu elemente asemănătoare celor din frontispiciul de pe foaia de titlu şi scriind : „De bine voitoriu iubitului cetitoriului; De bine voitori iubitului cetitori, Neculai Costîn, vel logofăt; De bine voitori iubitului cetitori; De bine voitori iubitului cetitoriu, cari va ceti cu orînduială şi va lua sama care cum este dintr-însele spre aceiaş urmare să urmezi". Sintagma *De bine voitoriu iubitului cetitoriu* se găseşte atît pe fila 207 a Ms. nr. 115, urmată de numele copistului Gligoraş sin Vasilie Uricariu, cît şi pe fila 255v a Ms. nr. 338, urmată de numele Ştefan Stîrce. În inscripţiile de pe cele două manuscrise nu este menţionat numele marelui logofăt Neculai Costîn.

Prima parte a textului pe care îl prezentăm conţine sumarul, în care sînt redate 75 dintre titlurile capitolelor şi ale subcapitolelor din întregul volum, şi cronica lui Nicolae Costin, de la început pînă la domnia lui Dragoş vodă. Această secţiune a manuscrisului a fost transcrisă de primul copist, care numerotează doar filele fragmentului de cronică pe care l-a copiat, de la 1 la 54. Împreună cu cele patru file nenumerotate ale cuprinsului, această secţiune a textului însumează 58 de file datorate aceluiaşi copist (p. 1- 7, 11- 118). Pagina 20 (fila 5v) nu conţine decît inscripţia: „Am cetit şi foarte m-am folosit. Theofil", făcută de altă mînă, în marginea de jos a paginii.

În a doua parte a manuscrisului, transcrisă de alt copist, se continuă letopiseţul lui Nicolae Costin, de la *Domnia lui Dragoş vodă* pînă la cap. XXX: *Domniia lui Dispot vodă* (p.119 - 325), urmează un fragment din cronica lui Grigore Ureche, de la *Domnia lui Dispot vodă* pînă la *A doua domnie a lui Aron vodă*, anul 1594 (p. 325-389) şi primele 16 capitole[8], precedate de foaia de titlu a cronicii, de *Voroava cătră cetitoriu* şi de *Stihuri de descălecatul Ţării Moldovei*, din *Letopiseţul Ţării Moldovei de la Aron vodă, de unde iaste părăsit de Urèchi vornicul de Ţara de Gios, izvodit de Miron Costin, ce-au fost vornic Ţării de Gios în anul de la zidirea lumii 7185, în oraşi în Iaşi* (p. 391-536; vezi anexa 4). Pagina 390 nu are text, fiind

[7] Numele *Vasile Bănariul* este notat, de o mînă mai puţin deprinsă cu scrisul caligrafic, sub textul de pe prima pagină a manuscrisului. În repertoriile copiştilor români din secolul al XVIII-lea (vezi Crăciun-Ilieş, 1963; Ştrempel, 1959, 1978; *Însemnări*, I-II, 2008), numele *Bănariul* nu este menţionat.

[8] Zac. 49,ultima parte, 50, 51 şi 52 din cap. 16 s-au păstrat parţial. Judecînd după dimensiunea cotorului copertei, este foarte posibil ca manuscrisul sa fi cuprins şi zac. 53, 54 şi 55 din acest capitol, dedicat domniei lui Vasile Lupu, şi cap. 17: *Pentru căzaci, ce niam sînt*, consemnat în sumar. În manuscrisele nr. 115, 240 şi 338, *Letopiseţul* lui Miron Costin este transcris integral.

BDD-A1659 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:54:45 UTC)

trasat doar chenarul. Între liniile verticale din partea stîngă a acestuia este notat, cu cifre arabe, anul *1790*, urmat de un mic desen şi de o semnătură în criptogramă, care ar putea fi citită atît *Darie*, cît şi *Iordache* (vezi anexa 6). Copistul acestei secţiuni, transcriind, probabil, simultan cu primul copist, a numerotat filele de la 1 la 212. Dintre acestea lipsesc filele 30 şi 31, iar cifra 197 a fost omisă la numerotare. Deci, a doua secţiune a manuscrisului are numai 209 file. Filele 26 şi 27 au fost intercalate, probabil din neglijenţa celui care a recondiţionat volumul, între filele 119 şi 120 (p. 348-353), iar fila 63 este numerotată cu cifrele **вг** în loc de **ѓг**.

Aşadar, Ms. BCUT are, în total, 268 de file, adică 536 de pagini.

Fragmentele din letopiseţele celor trei cronicari sînt reproduse, cu destulă fidelitate, după compilaţia de cronici moldoveneşti din 1726. Comparîndu-le cu textele corespunzătoare din ediţiile recente ale operelor cărturarilor respectivi, am constatat că fragmentul din letopiseţul lui Nicolae Costin este aproape identic cu cel folosit de Ioan Şt. Petre[9] şi de Gabriel Ştrempel[10], în vreme ce fragmentele din cronicile lui Grigore Ureche şi Miron Costin coincid numai parţial cu textele din ediţiile critice întocmite pînă acum[11], întrucît editorii au utilizat, în afara manuscrisului de bază, şi alte copii ale cronicilor respective. În chip firesc, copiştii manuscrisului de care ne ocupăm au transcris cîte o singură variantă a letopiseţelor cronicarilor moldoveni , din care unele pasaje lipsesc ori sînt redate în rezumat.

Numele celor care au copiat acest miscelaneu nu poate fi stabilit cu precizie. Chiar dacă transcrierea primei secţiuni a manuscrisului ar putea fi pusă pe seama celui care menţionează, la p. 118, că „ S-au scris de Ştefan Stîncè" (vezi anexa 5), nu este foarte sigur că acesta ar fi adevăratul nume al celui care a transcris textul. Între copiştii români de pînă la 1800 nu este consemnat nici unul cu acest nume, în schimb apare, de patru ori, numele copistului moldovean *Ştefan Stîrce*, a cărui iscălitură o găsim pe manuscrisele nr. 115, 25, 239 şi 338, păstrate la B.A.R.[12]. Pe trei dintre acestea se află inscripţii care atestă că el este cel care le-a copiat, urmate de semnătura sa, în criptogramă[13], iar pe unul[14] găsim însemnarea unde mărturiseşte

[9] Vezi Petre, 1942, p. 47-452.

[10] Vezi Ştrempel, 2003, p.430-691.

[11] Vezi Giurescu, 1939, p. 123-185; Panaitescu, 1958 a, p. 172-225; Panaitescu, 1958 b, p. 41-201; Ştrempel, 2003, p. 113-169 ş.a. Doar în ediţia de popularizare întocmită de Ioan Şt. Petre (vezi Petre, 1943, p.57-178), găsim un text similar cu cel din manuscris, întrucît editorul s-a folosit de ms. nr. 2601 de la B.A.R., utilizat, ca text de baza, şi de P.P. Panaitescu, pe care l-a comparat, însă, cu ms. nr. 115, din care a preluat titlurile capitolelor 5-22, pentru primele patru capitole folosindu-se de ms. nr. 4456. Cu excepţia titlurilor, care nu apar decît în Ms. nr. 115, textul cronicii lui Miron Costin este aproape identic în cele două variante, prima, cea din 1710, aparţinînd lui Axinte Uricariul, iar cea din 1726, lui Gligoraş, fiul lui Vasilie Uricariul.

[12] Ştrempel, 1959, p.228-230; vezi şi *Însemnări*, II, 2008, p. 387, 428, 434, 438, 450, 497.

[13] „Slavă unuia în Troiţă proslăvit Dumnezeu, carele mi-au ajutat după început de am văzut şi sfîrşitul. 1784, ghenarie 26. De bine voitori a iubitului cetitori, eu Ştefan Stîrce, carele am scris. Ştefan Stîrce [în criptogramă, n.n.]", (Ms. 338, f. 255v; vezi şi Ştrempel, 1959, p. 229;

BDD-A1659 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:54:45 UTC)

că a făcut trei copii după manuscrisul respectiv (v. supra). Interesant este faptul că pe două dintre copii (Ms. nr. 25 şi Ms. nr.239) Ştefan Stîrce semnează numai în criptogramă, iar pe Ms. nr. 338, sub numele scris lizibil apare semnătura în criptogramă, făcută cu altă pană şi cu alt fel de cerneală neagră decît cele utilizate la scrierea lizibilă a numelui respectiv şi a întregului text. În manuscrisul de la BCUT nu există nici o semnătură în criptogramă pentru numele *Ştefan Stîncè*.

Faptul că cele trei manuscrise de la B.A.R. (nr. 25, 239, 338) şi prima parte a textului de la BCUT sînt scrise cu o caligrafie asemănătoare, dar nu identică, ne face să credem că au fost transcrise de scribi diferiţi, proveniţi, însă, din aceeaşi şcoală de caligrafi. Probabil că cel care menţionează în Ms. BCUT, la p. 118, numele *Ştefan Stîncè* a scris greşit numele copistului „oficial", care putea fi *Ştefan Stîrce,* a cărui iscălitură, în criptogramă, ar fi putut să apară pe ultima filă a textului, dacă s-ar fi păstrat. Plauzibilă ar putea fi şi ipoteza că primul copist a transcris fragmentul iniţial din *Letopiseţul* lui Nicolae Costin după o copie care purta numele lui Ştefan Stîrce, pe care l-a scris incorect.

Chiar dacă nu putem afirma cu certitudine că primul copist al manuscrisului de la Timişoara se numea, de fapt, *Stîrce* nu *Stîncè,* credem că, ţinînd cont de evidenta asemănare formală dintre cele două nume, dar mai ales de certa descendenţă comună şi înfăţişarea aproape identică a Ms. nr. 338, atribuit, fără rezerve, lui Ştefan Stîrce, cu textul de care ne ocupăm, putem admite că moldoveanul Ştefan Stîrce a fost implicat în apariţia acestei scrieri, care este una dintre cele trei copii despre care el spune că le-a făcut după miscelaneul din 1726.

Despre al doilea copist, care a transcris cea mai mare parte a Ms.BCUT (de la p. 119 la p. 536), nu avem nici o informaţie. E posibil ca acesta să se fi iscălit pe ultima filă a manuscrisului, care, însă, nu s-a păstrat. Numărul *1790,* scris cu cifre arabe, şi semnătura în criptogramă de la p. 390 nu par să aibă vreo legătură cu el, pentru că sînt scrise de altă mînă şi cu altă pană. Dacă descifrarea criptogramei pe care o propunem (v. supra) este corectă, atunci ar putea fi vorba de boierul nemţean Darie Iordache, biv vel paharnic, care, pe la sfîrşitul secolului al XVIII-lea, citea şi îşi procura cărţi variate ca tematică[15].

Data la care s-a executat copia manuscrisului de la BCUT poate fi stabilită cu mai multă precizie, chiar dacă în text nu găsim nici o consemnare explicită în acest sens. Pe foaia de titlu, deşi se menţionează: „ în anii de la Adam" şi „în anii de la

---

Ştrempel, 1978, p. 98); „De bine voitoriu a iubitului cetitoriu, eu Ştefan Stîrce am scris. 1787 ghenarie 27, Ştefan Stîrce [în criptogramă, n.n.]" (Ms. 25, f.269-270; vezi şi Ştrempel, 1959, p.229); „S-au scris de mine, carele sint iscălit mai gios. 1791, ghenarie 16. Ştefan Stîrce [în criptogramă, n.n.]" (Ms. 239, f. 230; vezi şi Ştrempel, 1959, p. 230; id., 1978, p.67).

[14] Ms. nr. 115, fila 208v ; vezi şi Ştrempel, 1978, p.39.

[15] Iată numai cîteva dintre acestea, păstrate în colecţiile B.A.R. *: Întîmplările lui Telemah, fiiul lui Odisefsu,* 1772 (ms. nr. 342), *Istoria lui Alţidalis şi a Zelidiei,* 1783 (ms. nr. 343), *Taina francmasonilor,* 1787 (ms. nr. 451), vezi Ştrempel, 1978, p.93 şi 115; *Însemnări,* II, 2008, p. 209, 222, 294, 370, 459.

BDD-A1659 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:54:45 UTC)

zidirea lumii, văleat", nu se dă nici o cifră (v. supra). Dacă ținem seama de precizarea făcută de cel care a scris-o, conform căreia „acest letopiseț […] l-au făcut cu toată chieltuiala dum<n>ii sale Constantin vodă […], în zilele preluminatului și preînălțatului domnŭ Ion Alexandru Constandin voivod, a doile an a înălțimii domnii a mării sale" (vezi anexa nr. 1), e posibil ca textul să fi fost copiat în anul 1783, al doilea an al domniei lui Alexandru I, fiul lui Constantin Mavrocordat, care a domnit în Moldova între 1782 și 1785[16]. Constantin vodă, cel care a suportat cheltuielile executării manuscrisului, ar putea fi Constantin Mavrocordat, care a domnit, alternativ, în Țara Românească și în Moldova, între anii 1730 și 1769, sau, mai probabil, domnitorul Constantin Moruzi, care a domnit în Moldova între anii 1777 și 1782. Înainte de a fi învestit ca domn al Moldovei, acesta din urmă a fost dragoman la Poartă, ceea ce înseamnă că, ajungînd pe tronul Moldovei, a vrut să cunoască istoria țării pe care o conducea, de aceea a comnadat și a finanțat o copie a cronicilor moldovenești,care se afla în lucru cu un an înainte de a fi scos din domnie.

O indicație mai sigură găsim, însă, la p. 318, unde al doilea copist notează, pe marginea din stînga a filei 104v (numerotarea originală), „1781, avgust 15" (v. anexa nr. 3). Copistul Ștefan Stîncè [Stîrce] nu face nici o mențiune cronologică privind momentul în care și-a încheiat sarcina de copiere a primei părți din cronica lui Nicolae Costin (v. anexa nr. 5), iar al doilea copist e posibil să fi făcut o precizare în acest sens pe ultima filă a textului pe care l-a transcris, dar care, din nefericire, a fost distrusă.

Anul *1790*, scris cu cifre arabe la p. 390, singurul număr notat astfel în tot manuscrisul, nu poate marca încheierea transcrierii fragmentelor din cronicile lui Nicolae Costin și Gr. Ureche, pentru că ar fi greu de acceptat că această operațiune, reprezentînd copierea a 72 de pagini, ar fi durat nouă ani, dacă ținem cont de data menționată de al doilea copist la p. 318. Mai degrabă, credem că este vorba de anul în care volumul a ajuns în biblioteca boierului Darie Iordache (v. supra). O însemnare, făcută pe interiorul primei coperte[17], atestă faptul că volumul se afla, probabil, în casa marelui vistiernic Radu la data înscăunării grecului Nicolae Mavrogheni (domn al Țării Românești între 1786 și 1790), pe care boierii munteni l-au primit și l-au tratat cu ostilitate pînă la mazilire[18].

În concluzie, credem că această compilație de cronici moldovenești era în lucru la 15 august 1781 și a fost realizată cel mult pînă în anul 1783, deci cu un an înainte de terminarea copiei făcute de Ștefan Stîrce în 1784 (v. supra), aflată azi la Biblioteca Academiei Române sub nr. 338.

[16]Datele privitoare la domnii fanarioți sînt preluate din Țipău, 2008.

[17] „Radu vel vistiernic. Io Nicolaiu Mavro<gh>eni, domn a toată Țara Muntenească, încă fiind și serascher peste toți pașii dupe la cetățile duse în laturi, ce sînt pe la sulgiuri (?) [greu lizibil, n.n.] i proci; și mare pagubă au fost Țării Munteneşti". În apropierea acestei inscripții este notat, cu cifre arabe, de aceeași mînă și cu aceeași pană, anul *1786* și cuvîntul ***Roku***, probabil un nume, scris cu alfabet latin.

[18] Cf. Țipău, 2008, p. 136-142.

BDD-A1659 © 2012 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:54:45 UTC)

Despre locul unde s-a făcut copia miscelaneului de cronici de la BCUT nu avem nici o indicaţie expresă pe manuscris. Putem admite, însă, că textul a fost transcris de copişti moldoveni, la Iaşi ori în altă parte a Moldovei. Dacă primul copist este Ştefan Stîrce, atunci originea lui moldoveană este sigură[19]. Apoi, textul a fost copiat după o compilaţie de cronici datorată moldoveanului Gligoraş sin Vasile Uricariul (vezi supra), care a retranscris-o de cel puţin patru ori[20]. Copia ajunsă la Timişoara a fost executată din porunca şi pe cheltuiala unui domnitor moldovean: Constantin Mavrocordat sau Constantin Moruzi şi s-a încheiat în vremea lui Ion Alexandru Costandin vodă, domn al Moldovei între 1782 şi 1785 (vezi supra). Însemnarea care atestă prezenţa textului în Muntenia pe la 1786 (vezi supra, nota 17) confirmă doar faptul că, în epoca veche, şi cartea manuscrisă avea o largă circulaţie în spaţiul românesc.

Limba textului ne oferă, de asemenea, argumente importante în favoarea ipotezei exprimate mai sus, chiar dacă normele variantei literare în care a fost scris nu mai coincid integral cu cele din vremea lui Grigore Ureche, Miron şi Nicolae Costin. La aproape un secol de la înlocuirea slavonei cu româna ca limbă de cult şi administrativă în ţările române, tendinţa de unificare a vechilor variante literare, materializată, pe la 1750, prin generalizarea variantei literare muntene în cărţile tipărite[21], se poate constata şi în manuscrise. Chiar dacă tipăriturile, în majoritate absolută scrieri bisericeşti, imprimate în Muntenia, în Moldova sau în Transilvania de tipografi munteni, aveau o largă circulaţie în spaţiul ortodox şi greco-catolic românesc, cărţile manuscrise, de regulă scrieri laice, erau mai multe, ca număr de titluri, şi mai variate ca tematică[22]. Între acestea, scrierile istorice, îndeosebi compilaţiile de cronici, ocupă un loc aparte, fiind solicitate mai cu seamă de către domnii fanarioţi şi de unii dintre boierii veniţi odată cu ei în Principate. Necunoscînd bine istoria românilor, aceştia aveau nevoie de informaţii cît mai precise în această privinţă, pe care nu le puteau obţine decît din letopiseţele marilor cronicari moldoveni şi munteni. E foarte posibil ca unii copişti să-i fi urmat la Bucureşti şi la Iaşi, ca şi tipografii, pe domnitorii fanarioţi, care domneau alternativ în Ţara Românească şi în Moldova[23].

Prestigiul cărţilor bisericeşti tipărite, utilizate nu numai pentru oficierea cultului creştin, ci şi ca texte de lectură sau ca manuale în şcolile bisericeşti, unde învăţau, de cele mai multe ori, şi viitorii scribi, a impus varianta munteană ca model

[19] Ştrempel, 1959, p.228-230, îl menţionează între copiştii moldoveni; vezi şi *Însemnări*, II, 2008, loc. cit.
[20] Vezi Ştrempel, 1959, p. 90-91.
[21] În legătură cu acest subiect, vezi, îndeosebi, Ivănescu, 1948, p. 135-139; id., 1980, p. 606-620; Gheţie, 1971, p. 113-124; id., 1975, p.377-430; id., 1987, p. 399-407; id., 2000, p. 91-111; Ursu, 1985, p.520-531.
[22] Vezi Zgraon, 2000, p. 133.
[23] Un exemplu de notorietate în acest sens este Constantin Mavrocordat, care, între 1730 şi 1769, a domnit de şase ori în Ţara Românească şi de patru ori în Moldova.

BDD-A1659 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:54:45 UTC)

de exprimare îngrijită pentru toți românii ştiutori de carte. Chiar dacă a mai trecut aproape un secol pînă la realizarea limbii române literare unice şi unitare, în manuscrisele moldoveneşti şi transilvănene de la sfîrşitul veacului al XVIII-lea se observă o tendință clară de abandonare a unora dintre normele specifice variantelor literare de tip nordic. Totuşi, se mai păstrează cîteva particularități lingvistice, care diferențiază textele moldoveneşti de cele muntenești[24], pe baza cărora putem să localizăm cu destulă exactitate manuscrisele românești din această perioadă. Desigur, s-ar putea face obiecția că, cel puțin în cazul copiilor făcute după texte moldoveneşti din secolul al XVII-lea sau din prima jumătate a veacului următor, scribii ar fi reprodus, mai mult sau mai puțin consecvent, normele vechilor variante literare de tip nordic. Faptul că există norme păstrate cu mare consecvență, în vreme ce altele sînt utilizate prin alternanță cu cele de tip sudic ori au fost abandonate în favoarea celor muntenești, situație pe care o găsim şi în manuscrisele originale[25] nu numai în copii, ne îngăduie să admitem că atît în Moldova, cît şi în Transilvania s-au menținut, pînă pe la 1880, variante specifice de exprimare îngrijită, mai puțin individualizate, însă, decît vechile variante literare.

Limba manuscrisului de la BCUT oferă suficiente fapte ilustrative în acest sens. Iată numai cîteva exemple:

1. africata prepalatală **ğ** (< lat. *j* + *o, u*) se păstrează, în tot textul, ca normă generală: *agiunge* (p. 33), *agiutoriu* (p.188), *gioi* (p.133), *gios* (p. 327), *giudecată* (p.25), *giudeț* (p. 24), *giumătate* (p. 123), *să încungiure* (p. 336) etc.;

2. africata dentală sonoră **dz** (< lat. *d* + *e,i*) nu apare în textul transcris de primul copist, slova **ꙁ** fiind utilizată de acesta numai pentru a nota cifra **6**, însă la al doilea copist apare frecvent, în alternanță cu **z**, chiar şi în cuvinte care nu provin din latină: *astădzi* (p. 244), *aşedzămînturi* (p. 210), *cădzut* (p.256), *cniadzul* (p.203), *nedzăbovind* (p. 258), *padza*(p.492), *vădzînd* (p. 492), *dzice* (p.240) etc.; *căzut* (p.257), *Dumnezeu* (p. 143), *văzînd* (p. 492), *zic* (p. 224) etc.;

3. labiodentala **f** urmată de iot nu apare niciodată în varianta palatalizată **h'**;

4. velarizarea vocalelor anterioare **e** şi **i** după consoanele, rostite dur, **s, z, ț, dz, ş, j, p, b, m** apare inconsecvent, alternanțele **e** / **ă**, **i** / **î** şi **ꙗ** / **a** găsindu-se frecvent în cuvinte din aceeaşi propoziție sau frază : *aşăzarea* (p. 78), *dzîlile* (p. 133), *împărățîe* (p. 402), *înțăleg* (p.225), *înzăstrat* (p. 133), *leşăşti* (p. 122), *să margă* (p.477), *sosît* (p. 397) , *să ştirbască* (p.123), *tocmală* (p. 290); *Gălați* (p. 78), *înşelați* (p. 122), *dzice* (p. 122), *mersu* (p. 507) etc.

5. **e** aton, medial sau final, alternează cu **i** , dar este preferat, mai cu seamă la sfîrşit de cuvînt : *apile* (p. 178), *căpitenii* (p. 139), *dodiială* (p. 420), *ficiorii* (p. 157), *au pribigit* (p. 239); *anume* (p.239), *feciorul* (p. 157), *sale* (p. 179), *solie* (p.269), *au venit* (p.166) etc.;

[24] Vezi Zgraon, p. 133-151.
[25] *Ibidem*, p. 137-149.

BDD-A1659 © 2012 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:54:45 UTC)

6. diftongul **-e̯a**, în poziție finală, este înlocuit uneori cu **-e** (**ę**): s-ar *căde* (p. 392), nu-i *pute* opri (p. 389) etc.;

7. sporadic, **ă** protonic > **a**: s-au *așazat* (p. 389);

8. **r** muiat în poziție finală este majoritar în cuvinte de tipul *cetitoriu* (p. 392);

9. articolul genitival invariabil **a** este concurat de formele variabile din variantele literare de tip sudic: ***a*** *doile mistru* ***a*** *crijacilor* (p. 142), ***al*** *patrăle* (p.135), ***al*** *treisprèdzăcile mistru* (p. 145) etc.;

10. adverbul *acmu*, specific variantelor nordice, este uzual și în acest manuscris.

Desigur, în textul cercetat se mai găsesc și alte fapte de limbă de tip nordic, care ar putea fi invocate pentru susținerea ipotezei ca Ms. BCUT a fost copiat în Moldova. Întrucît nu ne-am propus să facem aici o cercetare mai dezvoltată a limbii acestei scrieri de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, considerăm că fenomenele enumerate mai sus sînt suficiente pentru a admite originea moldovenească a textului respectiv. Fără îndoială, o asemenea investigație, făcută prin raportare la limba tuturor celorlalte compilații de cronici din aceeași familie, ar putea să aducă informații și să genereze idei foarte utile pentru cunoașterea structurii și a evoluției variantelor literare românești de la biruința deplină a scrisului în limba română pînă la triumful românei literare moderne, unice și unitare, adică de la 1700 pînă pe la 1880.

În concluzie, miscelaneul de cronici moldovenești achiziționat de Biblioteca Centrală Universitară „Eugen Todoran" din Timișoara în urmă cu nouă ani, de la un anticariat din București, este nu numai o valoroasă piesă de patrimoniu cultural, ci și un document important pentru istoria scrisului românesc, nesemnalat pînă acum.

Bibliografie

1. Izvoare

Ms. BCUT = *Miscelaneu de cronici moldovenești*, cca. 1781, manuscris aflat la Biblioteca Centrală Universitară „Eugen Todoran" din Timișoara, sectorul Colecții speciale.

Ms. nr. 25 = *Istoria lui Tarlo*, 1786, manuscris aflat la Bibliotec Academiei Române.

Ms. nr. 115 = *Miscelaneu de cronici moldovenești*, 1726, manuscris aflat la Biblioteca Academiei Române.

Ms. nr. 239 = *Miscelaneu de cronici*, 1791, manuscris aflat la Biblioteca Academiei Române.

Ms. nr. 240 = *Cronici moldovenești*, 1803, manuscris aflat la Biblioteca Academiei Române.

Ms. nr. 338 = *Cronici moldovenești*, 1784, manuscris aflat la Biblioteca Academiei Române.

2. Studii

Crăciun – Ilieș,1963 = I. Crăciun - A. Ilieș, *Repertoriul manuscriselor de cronici interne, sec. XV-XVIII, privind istoria României*, [București], EA, 1963.

Gheție, 1971 = Ion Gheție, *Contribuții la problema unificării limbii române literare. Momentul 1750*, în „Limba română", XX, 1971.

BDD-A1659 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:54:45 UTC)

Gheție, 1975 = *Baza dialectală a românei literare*, București, EA, 1975.

Gheție, 1987 = Ion Gheție, *Din nou despre „momentul 1750 în procesul de unificare a românei literare*, în „Limba română", XXXVI, 1987.

Gheție, 2000 = Ion Gheție, *Secolul al XVIII-lea și unificarea limbii române literare*, în *Contribuții la istoria limbii române literare. Secolul al XVIII-lea* , coordonatori I. Gheție și Gh. Chivu, [Cluj-Napoca], Clusium, 2000, p. 91-111.

Gheție – Chivu, 2000 = *Contribuții la istoria limbii române literare. Secolul al XVIII-lea* , coordonatori Ion Gheție și Gheorghe Chivu, [Cluj-Napoca], Clusium, 2000.

Giurescu, 1939 = *Letopisețul Țării Moldovei pînă la Aron Vodă (1359-1595*), *întocmit de Grigore Ureche vornicul și Simion Dascălul*, ediție comentată de Constantin C. Giurescu, ediția a doua, revăzută și adăogită, Craiova, Editura „Scrisul Românesc", 1939

Ivănescu, 1948 = G. Ivănescu, *Problemele capitale ale vechii române literare*, Iași, 1948 (extras din BIFR, vol. XI-XII, 1944-1945).

Ivănescu, 1980 = G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, Iași, Editura Junimea, 1980.

Însemnări, II, 2008 = *Însemnări de pe manuscrise și cărți vechi din Țara Moldovei*, un *corpus* editat de I. Caproșu și E. Chiaburu, vol. II (1751 – 1795), Iași, Casa Editorială Demiurg, 2008.

Panaitescu, 1958 a = Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, Ediție îngrijită, studiu introductiv, indice și glosar de P. P. Panaitescu, ediția a II-a revăzută, [București, 1958].

Panaitescu, 1958 b = Miron Costin, *Opere*, Ediție critică, cu un studiu introductiv, note, comentarii, variante, indice și glosar de P.P. Panaitescu, [București], ESPLA, 1958.

Petre, 1942 = Nicolae Costin, *Letopisețul Țării Moldovei de la zidirea lumii pînă la 1601*, Ediție cu o introducere de Ioan Șt. Petre, București, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, 1942.

Petre, 1943 = Miron Costin, *Letopisețul Țărăi Moldovei*, Ediție comentată, cu introducere, glosar și indice de Ioan Șt. Petre, București, Cugetarea – Georgescu Delafras, 1943.

Petre, s.a. = Ioan Șt. Petre, *Nicolae Costin. Viața și opera*, București, „Tiparul Românesc, s.a.

Ștrempel, 1959 = Gabriel Ștrempel, *Copiști de manuscrise românești pînă la 1800*, vol.I, [București], EA, 1959.

Ștrempel, 1978 = Gabriel Ștrempel, *Catalogul manuscriselor românești*, B.A.R., 1 – 1600, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978.

Ștrempel, 2003 = *Marii cronicari ai Moldovei: Grigore Ureche, Miron Costin, Nicolae Costin, Ion Neculce*, Ediție, studiu introductiv, glosare, repere istorico-literare de Gabriel Ștrempel, București, Editura Academiei Române – Univers Enciclopedic, București, 2003.

Țipău, 2008 = Mihai Țipău, *Domnii fanarioți în Țările Române (1711-1821)*, ediția a II-a, 2008.

Ursu, 1985 = N. A. Ursu, *Cu privire la „momentul 1750" în dezvoltarea limbii române literare*, în „Limba română", XXXIV, 1985.

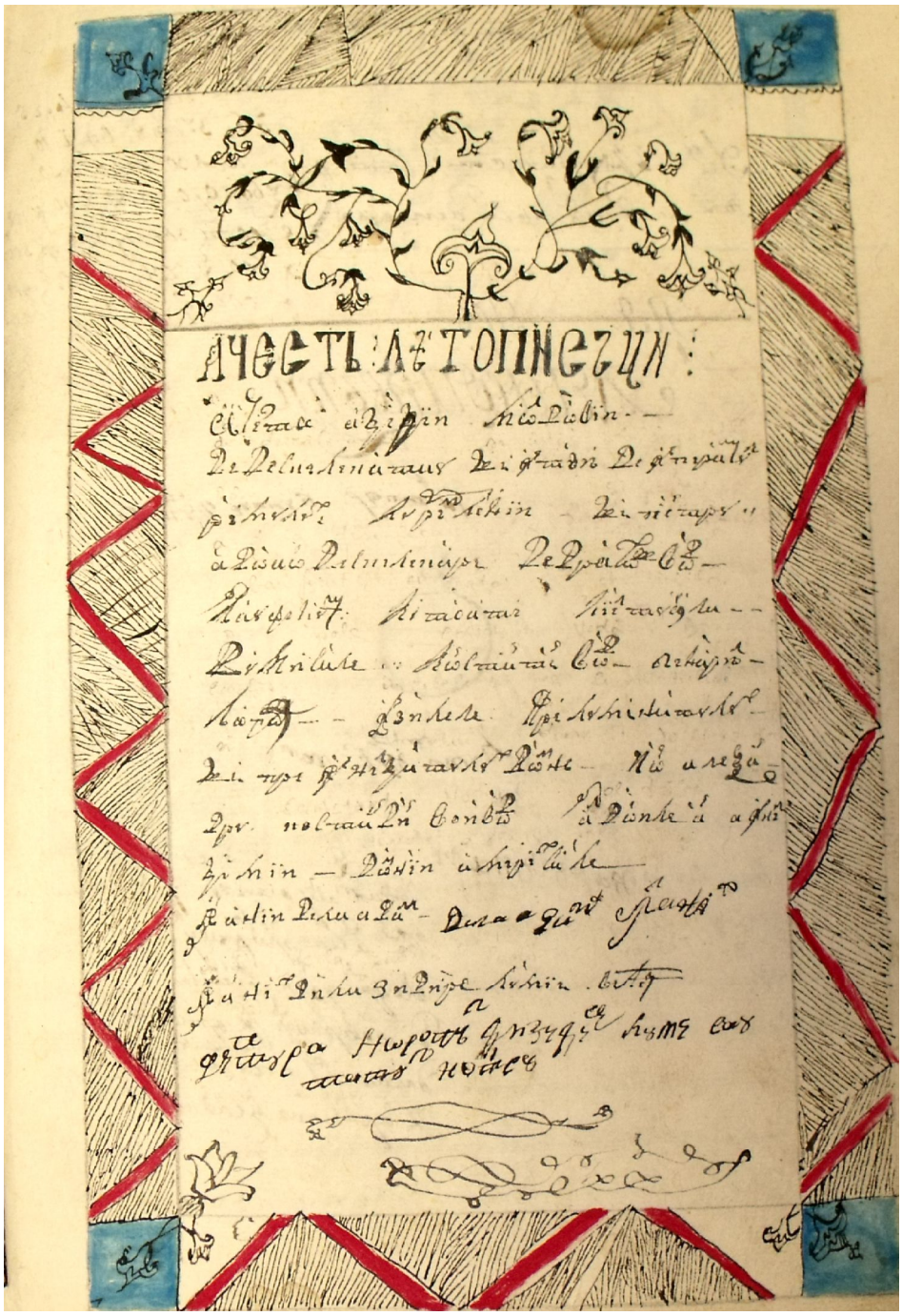
Zgraon, 2000 = Florentina Zgraon, *Normele limbii literare la jumătatea secolului al XVIII-lea (tipărituri religioase de lectură, tipărituri laice, manuscrise)*, în vol. *Contribuții la istoria limbii române literare. Secolul al XVIII-lea* , coordonatori I. Gheție și Gh. Chivu, [Cluj-Napoca], Clusium, 2000,p. 112-152.

BDD-A1659 © 2012 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:54:45 UTC)

A N E X E

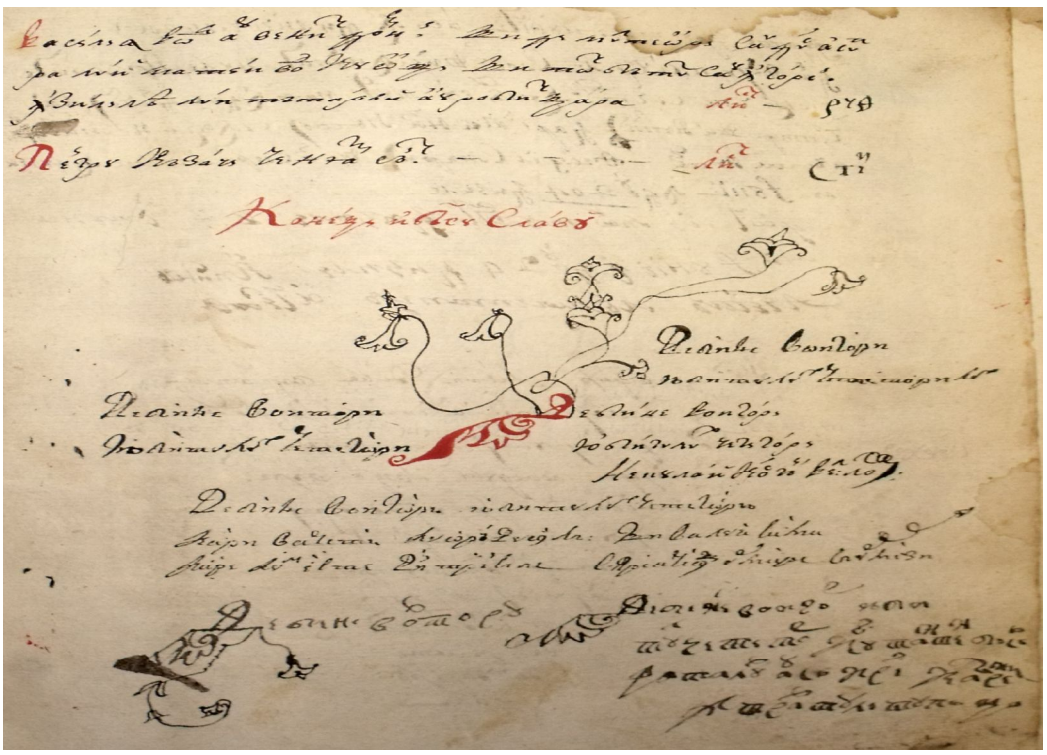
BDD-A1659 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:54:45 UTC)

1. Foaia de titlu a Ms. BCUT (p. 9)

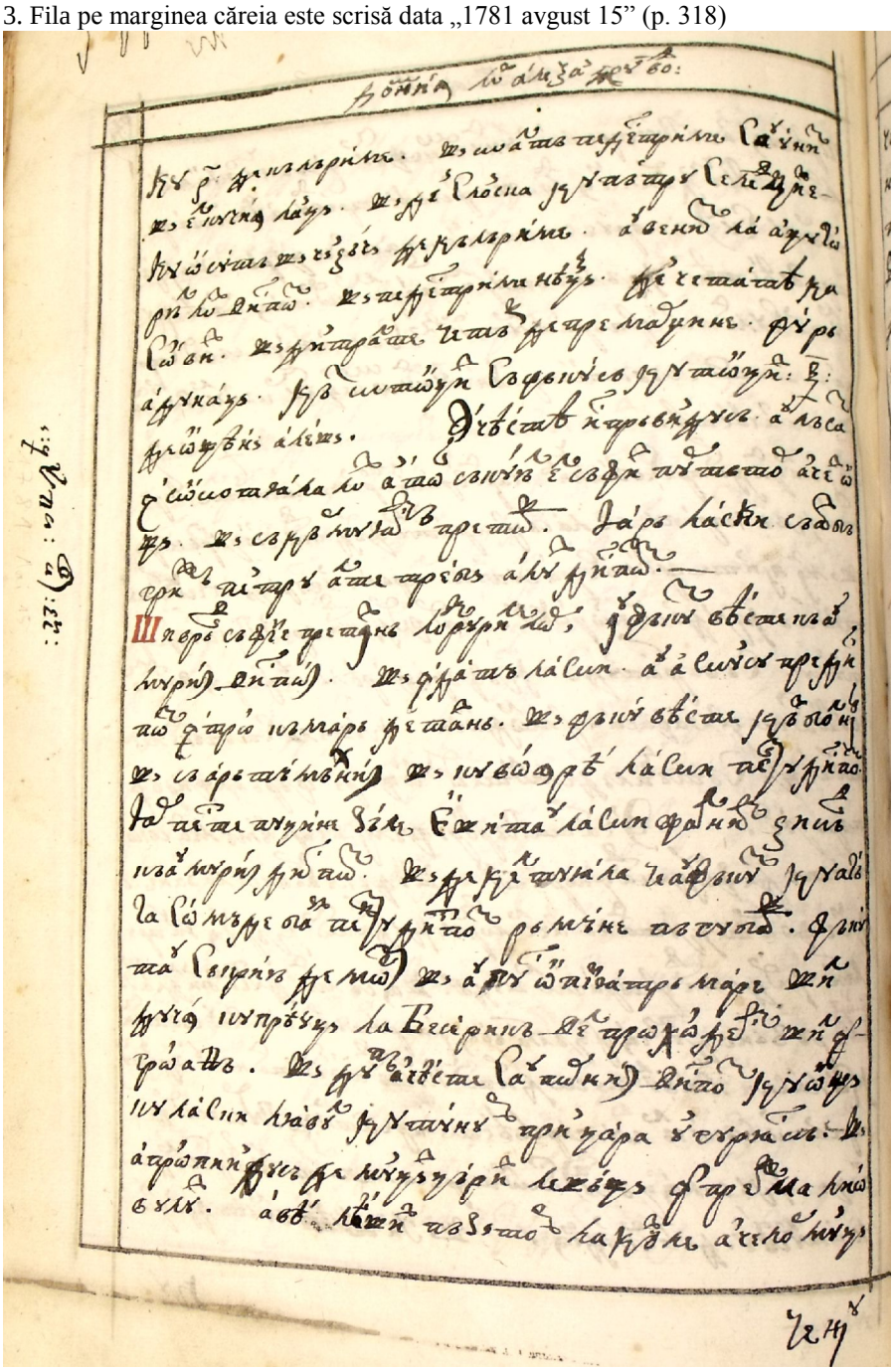
BDD-A1659 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:54:45 UTC)

2. Ultima filă a sumarului (p. 7), care conţine şi două însemnări, făcute de mîini diferite

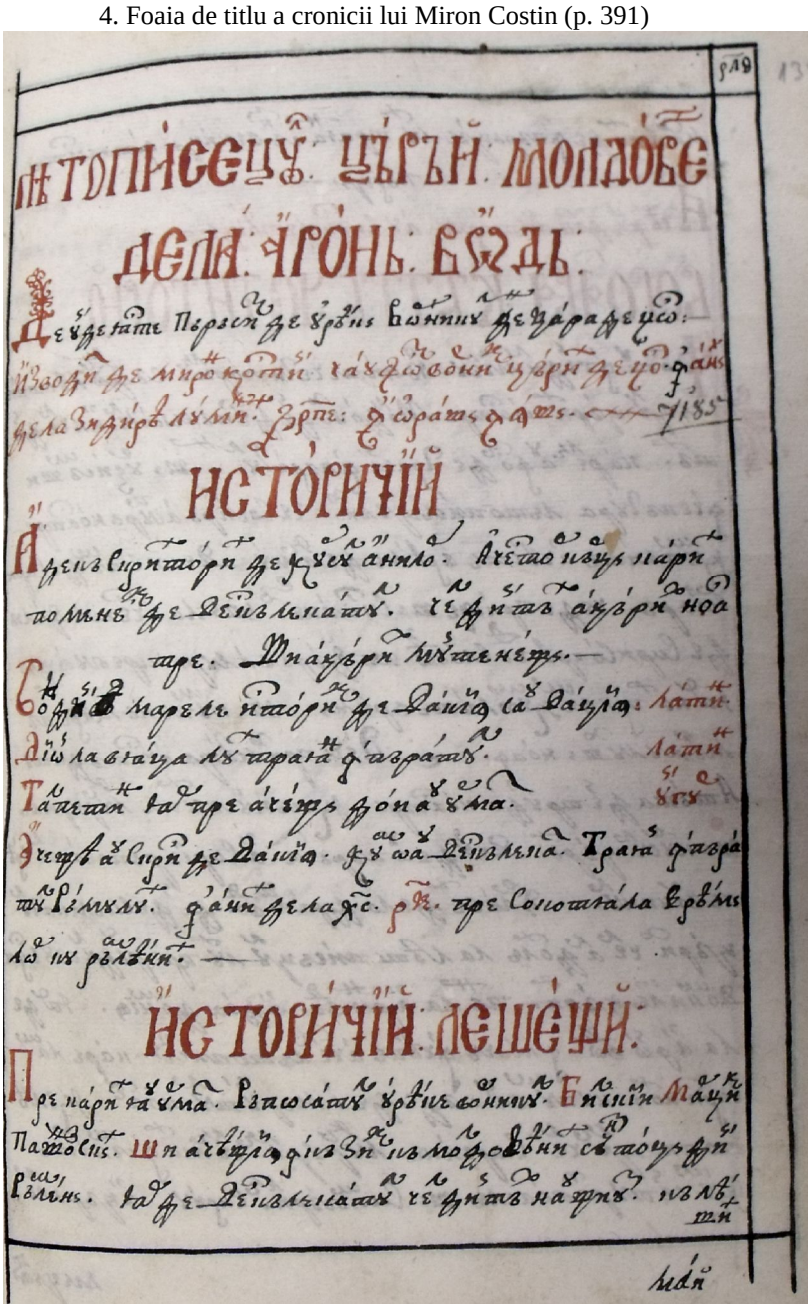
BDD-A1659 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:54:45 UTC)

3. Fila pe marginea căreia este scrisă data „1781 avgust 15” (p. 318)

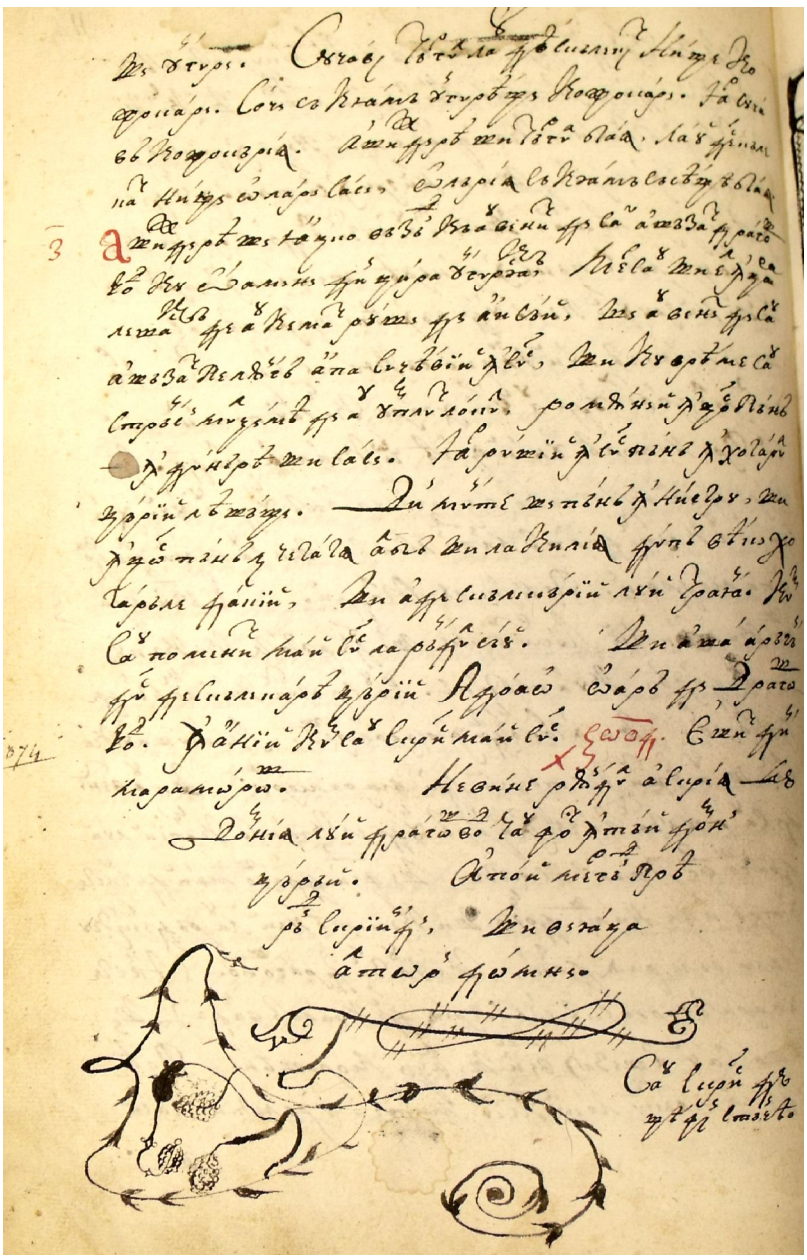
BDD-A1659 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:54:45 UTC)

4. Foaia de titlu a cronicii lui Miron Costin (p. 391)

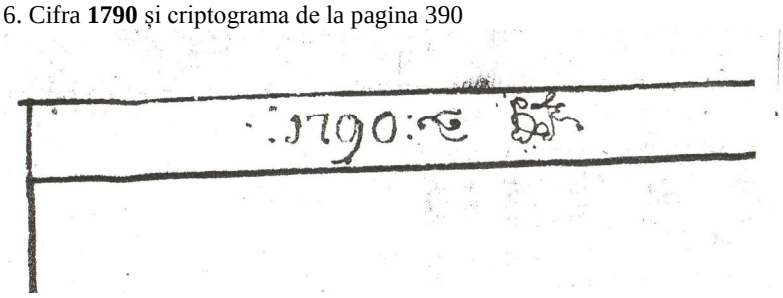
BDD-A1659 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:54:45 UTC)

5. Ultima filă transcrisă de primul copist, cu semnătura *Ștefan Stîncè* [Stîrce] (p. 118)

BDD-A1659 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:54:45 UTC)

6. Cifra **1790** şi criptograma de la pagina 390

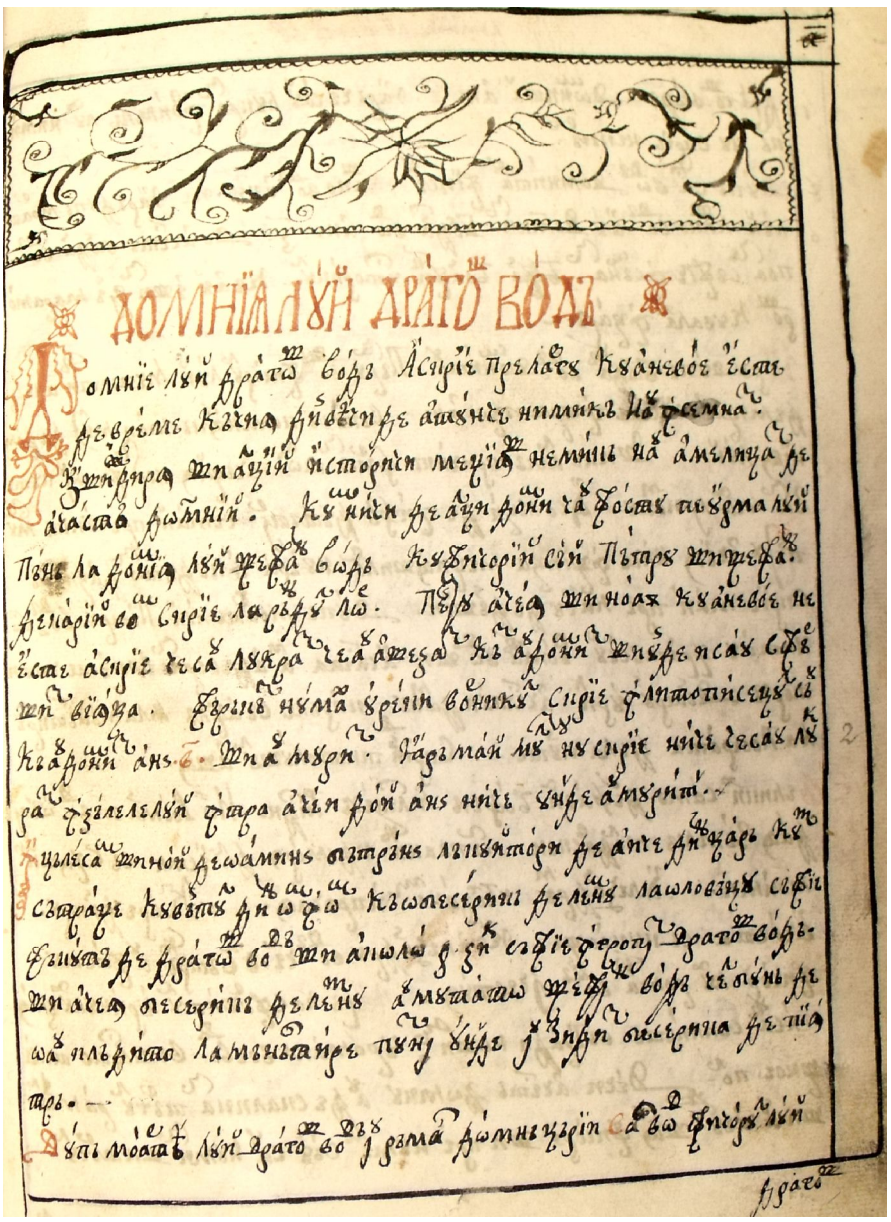

7. Prima filă din *Letopiseţul Ţării Moldovei* de Nicolae Costin (p. 11)

BDD-A1659 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:54:45 UTC)

8. Prima filă transcrisă de al doilea copist

BDD-A1659 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:54:45 UTC)